

CORPUS

100
ΣΕΛΙΔΕΣ!

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ • ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΜΑΤΣΟΥ ΠΙΤΣΟΥ

Αναζητώντας τη Μυθική
Πόλη των Ίνκας

Η ΟΑΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΜΟΥΜΙΕΣ

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΣΜΑ

Ο ΞΕΧΑΣΜΕΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΥΣ

ΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ

ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΑ ΝΕΟΛΙΘΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Οι μεγάλες αυτοκρατορίες της αρχαίας Ανατολής, όπως η Ασσυρία, η Βαβυλωνία και η Αίγυπτος, αν και χρησιμοποίησαν από νωρίς την ύλη για την κατασκευή του νομίσματος, εντούτοις δεν μπόρεσαν ποτέ να γνωρίσουν οι ίδιες το νόμισμα. Η αποτύπωση πάνω σε κάποιο τεμάχιο μετάλλου ενός ιδιαίτερου σημείου, το οποίο αποτελούσε εγγύηση της καθαρότητας, του βάρους και της αξίας του, ήταν, πιθανότατα, έργο των ελληνικών εμπορικών πόλεων της δυτικής Μικράς Ασίας. Τα πρώτα απλά νομίσματα εξελίχθηκαν, υπό την επίδραση της ελληνικής διανοήσης, σε καλλιτεχνικά εμβλήματα ανυπέροβλης ομορφιάς και λαμπρότητας. Μέσα από τους χιλιάδες νομισματικούς τύπους παρελαύνουν θεοί με τα ιερά τους σύμβολα, εγχώρια προϊόντα, και, αργότερα, προσωπογραφίες θεοποιημένων βασιλέων, αποκρυπτογραφώντας άγνωστες πτυχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Αργυρό δίδραχμο Εφέτριας
(οπισθότυπος/ περί το 500-
480 π.Χ.).

Βάση της οικονομίας των νεολιθικών οικισμών στον ελληνικό χώρο ήταν, ήδη από το 4000 π.Χ., η γεωργία και η κτηνοτροφία. Σημαντική θέση κατείχαν το κινήγι και η αλιεία, ενώ διάφορα προϊόντα, όπως αυτά της καλαθοποιίας και της υφαντικής, η κατεργασία του λίθου και του ξύλου, η υψηλής ποιότητας αγχειοπλαστική και η μεταλλοτεχνία, μαρτυρούν τη δημιουργία ενός πολιτισμικού και οικονομικού κεφαλαίου. Το κεφάλαιο αυτό προήλθε ως αποτέλεσμα πρακτικών τεχνικών εμπειριών και βέβαια κάποιας μορφής διακίνησης και ανταλλαγής αγαθών, αν και σε μικρότερη κλίμακα από ό,τι συνέβη στη Μεσοποταμία και στην Αίγυπτο.

Στις αρχές της Εποχής του Χαλκού, οι παλαιές απομονωμένες και αυτόνομες κοινότητες απώλεσαν σταδιακά την οικονομική ανεξαρτησία τους, καθώς η ανάγκη για μια περισσότερο πολιτισμένη ζωή και η έλλειψη πρώτων υλών ώθησε τους κατοίκους στην οργάνωση ενός κανονικού συστήματος εμπορίου. Το περίσσειμα των εγχώριων προϊόντων εξαοφάλιζε έτσι τις αναγκαίες πρώτες ύλες. Επρόκειτο για μετάβαση από την αυτόνομη τροφολαγρογική προς μια οικονομία βασισμένη σε δύο πόλους: την εξειδικευμένη βιοτεχνία και το εξωτερικό εμπόριο.

Σ' εκείνους τους αρχαιότετους χρόνους, κατά τους οποίους το νόμισμα ήταν άγνωστο και τα μέταλλα δεν αποτελούσαν μέτρα αξιών, τα προϊόντα και τα αγαθά συνολικά ανταλλάσσονταν με άλλα (αντιπραγματισμός), με σκοπό όχι το κέρδος αλλά την επάρκεια σε πλήθος και ποικιλία αγαθών. Η μορφή αυτή ανταλλαγής υπάγεται, κατά τον Αριστοτέλη (Πολιτικά, 1257α 5, κ.ε.), στην "κατά φύσιν κτηνική" και αποβλέπει στην απόκτηση των αναγκαίων φυσικών αγαθών. "Η χρήση κάθε πράγματος", γράφει ο Αριστοτέλης, "είναι διττή, η μία δηλαδή χρήση είναι για να εκπληρώσει τον φυσικό προορισμό του, ενώ η άλλη αποβλέπει σε διαφορετικό σκοπό, όπως για παράδειγμα προκειμένου για υπόδημα, αφενός η χρήση (αποσκοπεί) στην υπόδηση, αφετέρου όμως στην απόκτηση άλλου πράγματος με την ανταλλαγή του" (μετάφρ. Π. Λεκατσάς).

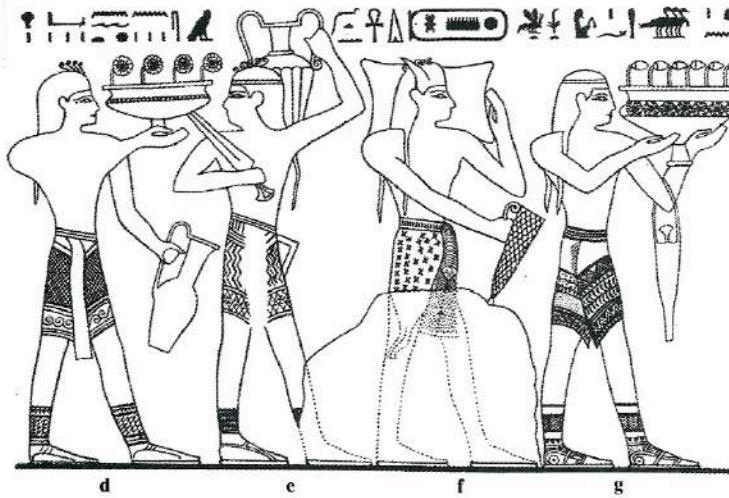
Κατά την Προανατολική Κρήτη (2600-2000 π.Χ.) ένα ακμαίο εξωτερικό ανταλλακτικό εμπόριο συνετέλεσε στην αύξηση του πλούτου επιηρεάζοντας άμεσα και την ποιότητα της παραγωγής, η οποία προσανατολίστηκε στη δημιουργία ειδών πολυτελείας, απόδειξη μιας γενικής ευημερίας των Μινωικών, οι οποίοι επιδίωξαν μέσω του ανταλλακτικού εμπορίου την απόκτηση όχι μόνο των βιοτικά αναγκαίων αγαθών (των "χρήσιμων" κατά τον Αριστοτέλη) αλλά και αγαθών προς τέρψη και κοινωνική προβολή, όπως κοσμήματα από χρυσό, ελεφαντόδοντο και πολύτιμους λίθους. Έδιναν και έπαιρναν όσα θεωρούσαν σημαντικά γ' αυτούς ("δούναι και λαβείν"). Η μαρτυρία μάς έρχεται από τον Ηρόδοτο (IV, 196), ο οποίος περιγράφει μια τέτοια αρχαία συναλλαγή. «Μετέφε-

ραν με τα πλοία τους πλούσια εμπορεύματα στις ξένες χώρες. Απλώναν τα αγαθά σε γραμμή πάνω στην παραλία, εκεί όπου ξεσπούσε το κύμα. Υστερα, επέστρεφαν στα πλοία απ' όπου έστελναν καπνό ("εοβάντες ες τα πλοία τύφειν καπνόν"), για να ειδοποιήσουν τους ντόπιους. Σε λίγο τους έβλεπαν να έρχονται κρατώντας στα χέρια τους χρυσό ως αντίτιμο των φορτίων ("αντί των φορτίων χρυσόν τιθέναι"). Υστερα τοποθετούσαν δίπλα σ' αυτό το αγαθό που ήθελαν αρκετό χρυσό. Οι έμποροι έβγαιναν έξω και εξέταζαν τον χρυσό στην αρχή διστακτικά, και αν τους φαινόταν ότι ήταν τόσος όσο άξιζε το φορτίο, τον έπαιρναν και έφηναν, αν, όμως, δεν τους φαινόταν ισάξιος, επιβιβάζονταν πάλι στα πλοία τους και περιμέναν ήσυχοι. Τότε οι ντόπιοι έρχονταν και προσέθεταν και άλλον χρυσό, έως ότου τους ικανοποιήσουν. Απομακρύνονταν για να αφήσουν τους εμπόρους να σκεφθούν. Τόσο ο χρυσός όσο και τα πολύτιμα αγαθά παρέμεναν έτσι εκτεθειμένα το ένα δίπλα στο άλλο έως την τελική σύναψη της συμφωνίας ("Ούτε γαρ αυτούς του χρυσού άπτεσθαι πριν αν σφι απισωθή τη αξίη των φορτίων, ούτ' εκείνους των φορτίων άπτεσθαι πρότερον ή αυτοί το χρυσίον λάβωσι").»

Με την πάροδο του χρόνου, οι άνθρωποι που συναλλάσσονταν κατανοώντας πως έπρεπε να έχουν πάντα εμπόρευμα χρήσιμο και περίπου ισάξιο, αναγκάστηκαν να αναζητήσουν μια σταθερότερη βάση για ένα πιο αποτελεσματικό ανταλλακτικό εμπόριο, δηλαδή ένα μέτρο σύγκρισης της αξίας όλων των εμπορευμάτων και αγαθών. Το βόδι και το πρόβατο καθιερώθηκαν ως μέσο συναλλαγής ("νομισματικό εμπόρευμα"). Ο ομηρικός κόσμος θεωρούσε πως τα βόδια είχαν σημαντική ανταλλακτική αξία. Έτσι, τα χάλκινα όπλα του Διομήδη αναφέρονται ως "εννεάβωια", ίσα δηλαδή με εννέα βόδια, ενώ η χρυσή πανοπλία του Γλαύκου άξιζε όσο μια αγέλη εκατό βοδιών ("ος προς Τυδείδην Διομήδηα τεύχ' άμοιβη χρύσεια χαλκείων, εκατόμβοι' εννεαβόϊων", Πιλάδα, Z 236). Τα αμέτρητα κεφάλια προβάτων και βοδιών, τα οποία οι Λατίνοι ονόμαζαν capital, δήλωναν έναν πλούτο ζωής. Η λέξη "καπιταλισμός", που έχει την έννοια του συσσωρευμένου κεφαλαίου, ετυμολογείται από αυτή την αρχική εικόνα: τη θέα των πολλών προβάτων ή βοδιών που βόσκουν σε εύφορη γη.

Η θέα των πολλών προβάτων και βοδιών που βόσκουν σε εύφορη γη αποτελεί την αρχική εικόνα του συσσωρευμένου κεφαλαίου, από την οποία προήλθε η λέξη "καπιταλισμός" (capital). Εδώ εικονίζεται βοσκός με το κοπάδι του. Λεπτομέρεια από το εσωτερικό πήλινης λαπάδας, που βρέθηκε στο μινωικό οικισμό Παλιόκαστρον (ανατολική Κρήτη). 1900-1800 π.Χ. (Μουσείο Ηρακλείου).

Τάφος του Rekhmare, “προθηπουργού” του Τούθμωσι Γ’ (Αίγυπτος, 1482-1450 π.Χ.). Αιγυπίοι προσφέρουν διάφορα σκεύη και χάλκινα τάλαντα - μορφή f- (Evans, PALACE II 2, 741, fig. 473).

Χάλκινο τάλαντο από νανάγιο στην Κύμη Ευβοίας. Μέσα 16ου αιώνα π.Χ. (Νομισματικό Μουσείο Αθηνών).

Μεσολάβησαν αρκετά χρόνια για να περάσουν από την πρωτόγονη κατάσταση ανταλλαγής με βάση τα ζώα στην υιοθέτηση ενός άλλου πιο εύχρηστου μέσου, το οποίο θα είχε μια πραγματική ή συμβατική αξία: το μέταλλο. Η χρήση του σιδήρου, του χαλκού και του χρυσού, γνωστή ήδη στην Αίγυπτο και τη Μεσοποταμία από

το 5000 π.Χ., μπορούσε να καλύψει αυτή την ανάγκη, διότι τα μέταλλα αυτά αντέχουν στον χρόνο, είναι ανθεκτικά και σκληρά, διακρίνονται, μεταφέρονται εύκολα και έχουν μεγάλη ζήτηση. “Οι άνθρωποι λοιπόν για τις συναλλαγές τους συμφώνησαν μεταξύ τους να δίνουν και να παίρνουν κάτι τέτοιο, που το ίδιο ανήκε στην κατηγορία των χρήσιμων

πραγμάτων και είχε το πλεονέκτημα να είναι εύκολη η χρήση του για την απόκτηση των αναγκαίων για τη ζωή, όπως είναι ο σίδηρος και ο άργυρος και οτιδήποτε παρόμοιο με αυτά” (Αριστοτέλης, Πολιτικά, I, 1257a 35-38). Ετσι το μέταλλο άλλοτε χυνόταν σε σχήματα ακατέργαστων λίθων και άλλοτε έπαιρνε συγκεκριμένες μορφές, όπως πελέκεις, τρίποδες, λέβητες, σκεύη και κοσμήματα. Επρόκειτο, σύμφωνα με τον Γάλλο νομισματολόγο Theodore Reinach, για τα “σκεύη-νομίσματα”.

Η πρώτη εκείνη διεθνής κλίμακα αξιών βασίστηκε στον συνδυασμό βοδιού και μετάλλου. Σε πολλά σημεία του ελλαδικού χώρου, στα ανάκτορα της Κνωσού και των Μυκηνών, βρέθηκαν χάλκινα ή ορειχάλκινα “τάλαντα” σε σχήμα δοράς βοδιού από την οποία είχε “αφαιρεθεί” η ουρά και το κεφάλι. Αλλά και σε τοιχογραφίες της Αιγύπτου εικονίζονται Μυκηναίοι, Κρήτες και Κύπριοι να προσφέρουν στον Φαραώ, ανάμεσα στ’ άλλα δώρα, χάλκινα τάλαντα (τάφος Rekhmare, “προθηπουργού” του Τούθμωσι Γ’, 1482-1450 π.Χ.).

Μέχρι το 700 περίπου π.Χ., υπήρξε ευρεία η χρήση, αντί νομίσματος, πλασιδίων ή σφαιριδίων

από χρυσό, άργυρο και ήλεκτρο, όπως επίσης και σιδερένιων “οβελών” (κυρίως στη Δωρική Πελοπόννησο), που θεωρούνται ως οι πραγματικοί πρόδρομοι του νομίσματος. Ο νεωτερισμός αποδίδεται στον βασιλιά του Αργούς Φεΐδωνα, ο οποίος καθιέρωσε πρώτος τη χρήση των σιδερένιων οβελών, οι οποίοι γρήγορα επεκράτησαν ως μέσο συναλλαγής (σύμφωνα με τον Πausανία, VI, 22, 2, ο νεωτερισμός αυτός έγινε το 748 π.Χ.). Σε ανασκαφές του Ηραίου του Αργούς βρέθηκε μια δέση 180 οβελών, αφιέρωμα, σύμφωνα με τη γνώμη των επιστημόνων, του Φεΐδωνα στην Ηρα. Έξι οβελοί μαζί, όσους μπορούσε να εσωκλείσει η ανθρώπινη παλάμη, αποτέλεσαν μια “δράκα” (δράττομαι=αδράκνω, πιάνω με την παλάμη), και γι’ αυτό τους ονόμασαν “δραχμή”. Πρόκειται για την παλαιότερη δραχμή, με τους οβελούς ως υποδιαίρεσεις της να έχουν τη μικρότερη αξία. Κατά τη μαρτυρία του Ηρακλείδη του Ποντικού ο “οβολός” προήλθε από τη λέξη “οβελός” ύστερα από τροπή του “ε” σε “ο”. Η μεγαλύτερη μονάδα συναλλαγής ήταν το τάλαντο από χαλκό, το οποίο άξιζε 6.000 δραχμές και είχε βάρος 25,5 κιλά.

Είναι ευνόητο, ωστόσο, πως αυτός ο τρόπος συναλλαγής παρουσίαζε σοβαρά τεχνικά προβλήματα, δεδομένου ότι το μέταλλο έπρεπε κάθε φορά που άλλαζε κάτοχο να ζυγίζεται ώστε να εξασφαλιστεί τόσο το βάρος όσο και η σύνθεσή του. Το πρόβλημα διογκώθηκε υπό την πίεση των γενικότερων οικονομικο-κοινωνικών εξελίξεων οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σ’ όλο τον ελληνικό κόσμο κατά την Αρχαϊκή Εποχή. Η γενικότερη μεταβολή στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της αρχαίας ελληνικής πόλης-κράτους, προϊόν της μεγάλης υπερπόντιας αποικιακής εξάπλωσης (750-550 π.Χ.) και της συνακόλουθης κρηκτικής ανάπτυξης του εμπορίου, η προϋπόθεση ευημερία και οι υψηλές απαιτήσεις λειτουργίας ενός περισσότερο πολύπλοκου κρατικού μηχανισμού (καθιέρωση αποτελεσματικότερου φορολογικού συστήματος ή εισπραξη δασμών) και η αναγκαιότητα του καθορισμού των αξιών με τη θέσπιση ενός συμβατικού αλλά παραδεκτού απ’ όλους τους πολίτες μέτρου, πρέπει να θεωρηθούν ως οι βασικές αιτίες της γένεσης του νομίσματος.

“Το νόμισμα” γράφει ο Αριστοτέλης (Ηθικά Νικομάχεια, 1133a 10-30) “αποτελεί κατά κάποιον τρόπο ένα μέσο, διότι είναι μέτρο όλων των αγαθών και επομένως μετρά και τη μεγαλύτερη και τη μικρότερη αξία”. Η κυκλοφορία του νομίσματος είχε ως αποτέλεσμα την ομαλοποίηση των δοσοληψιών ανάμεσα στους πολίτες και το κράτος, ενώ συγχρόνως προκάλεσε μια εκθετική αύξηση στις εμπορικές διακρατικές συναλλαγές και εισήγαγε μια νέα μορφή οικονομίας, τη “χρηματιστική” (δημιουργία χρηματικών αποθεμάτων από κράτη και άτομα) που σύμφωνα πάλι με τον Αριστοτέλη (Πολιτικά, 1257b 27 κ.ε.) “είναι κερδοσκοπική, παραγωγική πλούτου με κάθε τρόπο, χωρίς να έχει όριο για την πραγμάτωση κάποιου τελικού σκοπού, αλλά τελικός σκοπός της είναι αυτός ο ί-

διος ο πλούτος και η επ' άπειρον απόκτηση των αγαθών".

Τα πρώτα νομίσματα, τα οποία ήταν κατασκευασμένα από ήλεκτρο (φυσικό κράμα από χρυσό 73% και άργυρο 27%), κυκλοφόρησαν στα μικρασιατικά παράλια γύρω στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., εποχή έντονων οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στο πλούσιο λυδικό βασίλειο και τις ελληνικές αποικίες της δυτικής Μικράς Ασίας. Στην Εφεσο, κάτω από τα θεμέλια του ναού της Αρτέμιδος, βρέθηκαν τα παλαιότερα γνωστά νομίσματα, κατασκευασμένα από ήλεκτρο, τα οποία ορισμένοι ερευνητές θεώρησαν λυδικής κοπής ασπαζόμενοι την άποψη του Ηρόδοτου (Α, 94) πως "πρώτοι αυτοί (οι Λυδοί), όσο γνωρίζουμε, από τους ανθρώπους έκοψαν και έθεσαν σε κυκλοφορία νομίσματα σε χρυσό και ασήμι, και έγιναν οι πρώτοι μεταπράτες ("κάπηλοι")" (μετάφρ. Δ.Ν. Μαρινιώτη).

Ωστόσο, μερικά από τα νομίσματα αυτά αναγνωρίστηκαν με βεβαιότητα ως ελληνικά (από την Εφεσο ή τη Φώκαια). "Ίσως, όμως, ο Ηρόδοτος λέγοντας "νομίσματα" να εννοούσε τα τεμάχια πολύτιμων μετάλλων που έφεραν διάφορα διακριτικά σήματα, και είναι πιθανόν οι Λυδοί να προσηγήθηκαν ως προς αυτά" (Μ. Σακελλαρίου, ΙΕΕ, τ.Β'). Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τους περισσότερους νομισματολόγους, είναι δύσκολο να καθοριστεί με απόλυτη βεβαιότητα, αν η αρχική ιδέα της επινόησης του νομίσματος ήταν ελληνική ή λυδική, γιατί οι πρώτες νομισματικές κοπές είναι ανεπίγραφες και οι σφραγιστικοί τύποι τους οποίους φέρουν στις επιφάνειές τους δεν αποκαλύπτουν πάντα την προέλευσή τους. Η μετέπειτα εξέλιξη, πάντως, της νομισματοκοπίας θεωρείται, χωρίς αμφιβολία, έργο της ελληνικής διανοήσης. Όπως γράφει η Μαντώ Οικονομίδου («Αρχαία Νομίσματα»), είναι έργο αυτής της "θαυμαστής ικανότητας του αρχαίου ελληνικού πνεύματος να προσδίδει ομορφιά ακόμη και στα πιο ευτελή αντικείμενα, αυτά τα οποία είναι χρήσιμα στις καθημερινές ανάγκες της ζωής, όπως είναι τα νομίσματα". Η νομισματοκοπία, ως το χαρακτηριστικότερο προϊόν της αρχαίας Ελλάδας, με ανεξαρτησία και απερίγραπτη ποικιλία μορφών και τύπων (περί τους 30.000 περίπου), με αταράχμη δεξιοτεχνία τόσο στη σύνθεση των παραστάσεων όσο και στην απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών του αν-

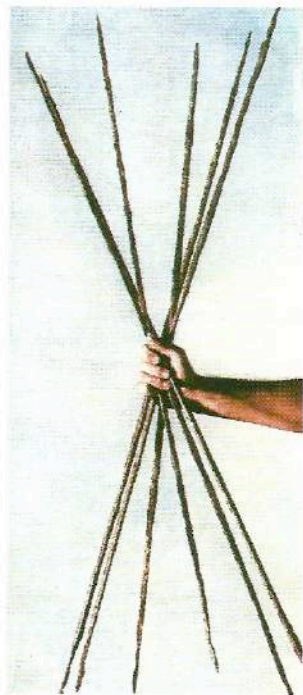
θρώπινου σώματος και των ζώων που εικονίζονται, ορθά θεωρήθηκε από το σύνολο σχεδόν της επιστημονικής κοινότητας ως μια "ελληνική ανακάλυψη" (Gisela Richter: A Handbook of Greek Art).

ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ (650-520 π.Χ.)

Αρχικά, απλά σφαιρίδια, χωρίς κάποιον συγκεκριμένο τύπο, εξυπηρετούσαν τις εμπορικές συναλλαγές. Με τον καιρό (γύρω στο 600-550 π.Χ.) οι ανάγκες οδήγησαν στην καθιέρωση μιας επίσημης σφραγίδας, ενός "βεβαιωτικού σημείου", της πόλης που εκπροσωπούσε το νόμισμα, το οποίο αρχικά ήταν ένα "έγκοιλο τετράγωνο" (quadratum incusum). Επρόκειτο για τον "νομισματικό τύπο", ο οποίος αποτέλεσε μαζί με το βάρος και το μέταλλο τα τρία χαρακτηριστικά του νομίσματος. "Επειδή στην αρχή η αξία του νομίσματος καθοριζόταν μόνο από το μέγεθος και το βάρος (μεγέθει και σταθμώ), κατόπιν το σφράγισαν (χαρακτήρα επιβαλλόντων), για να τους απαλλάξει από το ζύγισμα. Η σφραγίδα (ο χαρακτηριστή) ετέθη, δηλαδή, ως απόδειξη της ποιότητας (του ποσού σημείου)" (Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1257α 39-40/ μετάφρ. Π.Λεκατοάς).

Στις πρώτες κοπές η πρόσθια όψη (εμπροσθότυπος) δεν παρουσιάζει συγκεκριμένο θέμα, ενώ στην πίσω πλευρά (οπισθότυπος) εμφανίζεται το έγκοιλο τετράγωνο ή ορθογώνιο σε διάφορες παραλλαγές, ανάλογα με το εργαστήριο προέλευσης. Γρήγορα, οι Έλληνες χαρακτές προχώρησαν σε τολμηρές καλλιτεχνικές δημιουργίες με απεικόνιση ζώων (συμβόλων της τοπικής θεότητας) στον εμπροσθότυπο. Η βόσκουσα έλαφος σ' έναν στατήρα από ήλεκτρο, το παλαιότερο ανεπίγραφο ελληνικό νόμισμα, το οποίο κόπηκε στην Εφεσο (600 π.Χ.), είναι γεμάτη ζωντάνια. Η επιγραφή που φέρει είναι: "ΦΑΕΝΟΣ ΕΜΙ ΣΗΜΑ". Η Φώκαια έθεσε σε κυκλοφορία, γύρω στο 550 π.Χ., έναν στατήρα από ήλεκτρο, με το έμβλημα της πόλης, μια φώκαια, στον εμπροσθότυπο, αποτελώντας έτσι ένα "λαλούν σύμβολο": Φώκαια-Φώκαια.

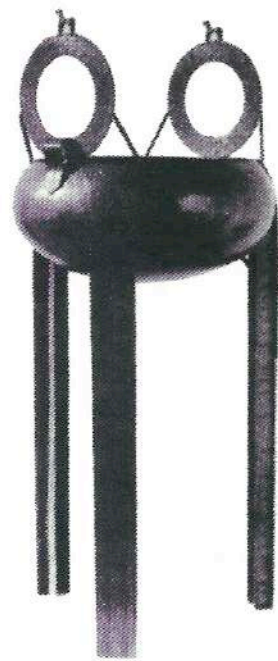
Στη μητροπολιτική Ελλάδα, πρώτη έκοψε νομίσματα η Αίγινα, τις περιφημες "χελώνες" (γύρω στο 570 π.Χ.). Επρόκειτο για ασμένιους στατήρες, που κόπηκαν σε μεγάλες ποσότητες, με παράσταση θαλάσσιας χελώνας στον εμπροσθότυπο, σύμβολο της θαλασσοκρατορίας της Αίγινας. Μετά από την ήττα της Αίγινας από την Αθήνα (457/6 π.Χ.), ο τύπος μετατράπηκε σε χερσαία χελώνα. Οι ασμένιες αιγινήτικες χελώνες, που χάρισαν πλούτο και δόξα στο νησί, άτεχνες στην αρχή, με μια απλή σειρά από βούλες πάνω στο όστρονά τους, έγιναν αργότερα ιδιαίτερα περίτεχνες καθώς ήταν χαραγμένες με τελειότητα. Η αιγινήτικη δραχμή, που ζύγιζε έξι γραμμάρια, ή-

Σιδηρένιοι "οβελίοι" από το εύρημα του Ηραίου στο Αργος, Αρχές 7ου αιώνα π.Χ. Έξι οβελίοι μαζί, όσους μπορούσε να αδράξει η ανθρώπινη παλάμη, αποτελούσαν μια "δραχμή" (Νομισματικό Μουσείο Αθηνών).

Τα τρία παλαιότερα ελληνικά νομίσματα: α. Στατήρας Σάρον από ήλεκτρο (περίπου 600-550 π.Χ.). Αυτός εμπροσθότυπος με πολλά βαθυνώματα και δύο έγκοιλα τετράγωνα στον οπισθότυπο. β. "Χελώνη" Αίγινας (6ος αιώνας π.Χ.). γ. Στατήρας Εφέσον από ήλεκτρο, με παράσταση ελαφιού που βόσκει και πάνω η επιγραφή ΦΑΕΝΟΣ ΕΜΙ ΣΗΜΑ (600 π.Χ. περίπου/ London, British Museum).

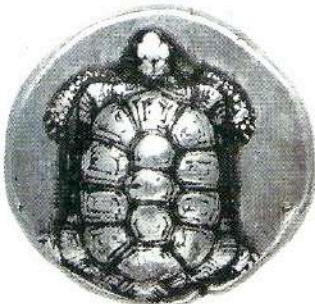

Σιδηρένιος χάλκινος τριποδικός λέβητας.

Νομισματική

Αργυρός στατήρας Αίγινας με παράσταση θαλάσσιου χελωνάκι (περί το 480 π.Χ./ Νομισματικό Μουσείο Αθηνών).

Αργυρός στατήρας Αίγινας με παράσταση χερσαίου χελωνάκι (περί το 325 π.Χ./ Νομισματικό Μουσείο Αθηνών).

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ (Απέναντι σελίδα)

Χρυσοί στατήρες από ήλεκτρο:

1. Λυδικός της εποχής του Κρόισου (561-546 π.Χ.), 2. Μιλήτιον (περίπου 575 π.Χ.), 3. Φοινίκας (550-525 π.Χ.).

Αργυροί στατήρες: 4. Αίγινας (560 π.Χ.), 13. Κορίνθον, (530 π.Χ.), 9. Ποσειδωνίας (530/510 π.Χ.), 10. Καυλωνίας (530 π.Χ.), 11. Κρότωνα (540/530 π.Χ.), 12. Συβάρεως (540/530 π.Χ.), 19. Νάξου (περί τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ.), 20. Σερφίον (530 π.Χ.).

Αργυρά νομίσματα Αθηνών:

5. Τετράδραχμο (520/510 π.Χ.), 6. Δίδραχμο (550/540 π.Χ.), 7. Τετράδραχμο (530/520 π.Χ.), 8. Τετράδραχμο (520/510 π.Χ.), 14,15. Στατήρες Κυζίκου από ήλεκτρο (520 π.Χ. και 500 π.Χ. αντίστοιχα), 16. Αργυρή δραχμή οικεικής Νάξου (530 π.Χ.), 17. Αργυρό τετράδραχμο περιοχής Παγγαίου (525 π.Χ.), 18. Αργυρό τετράδραχμο Συρακουσών (530 π.Χ.), 21. Αργυρό τετράδραχμο Ακάνθων (530/500 π.Χ.), 22. Αργυρό οκτάδραχμο Αθήνων (520 π.Χ.), 23. Αργυρό δωδεκάδραχμο Δερρώνων Μακεδονίας (500 π.Χ.), 24. Αργυρό τετράδραχμο Κυρήνης (520/510 π.Χ.).

ταν βαρύτερη από την αθηναϊκή, γι' αυτό και ονομαζόταν "παχεία". Στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. προστέθηκαν στα αιγινήτικα νομίσματα τα τρία γράμματα ΛΙΓ.

Οι αθηναϊκές κοπές, οι οποίες κυκλοφόρησαν λίγο μετά το 570 π.Χ., περιλαμβάνουν εραλδικά θέματα στον εμπροσθότυπο (αμφορέα, τροχό, άλογο ή αλογοπροτομή, βούκρανο, αστράγαλο), τα οποία απαντώνται και ως εμβλήματα (επίσημα) σε ασπίδες οπλιτών, γόνων γνωστών αθηναϊκών οικογενειών. Όπως βεβαιώνει ο Φιλόχορος (FGH Hist., 328 απ. 200) πριν από την εκτύπωση των τετραδράχμων με τη γλαύκα και με την κεφαλή της Αθηνάς στην άλλη όψη, το αθηναϊκό νόμισμα ήταν το δίδραχμο με ένα βόδι για έμβλημα ("των πρότερων δίδραχμων όντων επίσημόν τε βουν έχόντων"). Τα επίσημα στα αθηναϊκά νομίσματα του 6ου αιώνα π.Χ. εμφανίζουν με τον τρόπο τους τα ιερώδη της αριστοκρατικής κοινωνίας, ενώ η αντικατάστασή τους στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα από τις γλαύκες συμβολίζει το τέλος της αρχαϊκής Αθήνας. Σύμφωνα με τον C. M. Kraay ("The Archaic Owls of Athens: Classification and Chronology") η εμφάνιση των γλαυκών και η εξαφάνιση των νομισμάτων με επίσημο (έμβλημα) τοποθετείται περί το 527 π.Χ.

Γύρω στο 530 π.Χ. τυπώθηκαν και τέθηκαν σε κυκλοφορία από τον Πεισίστρατο τα πρώτα αθηναϊκά ασημένια τετράδραχμα που φέρουν τύπους με μορφή και στις δύο όψεις τους: τη Γοργώ στην πρόσοψη (αποτροπαιχτικό χαρακτηρισμό) και μια λεοντοπροτομή (ή βούκρανο) στο έγκοιλο τετράγωνο της οπίσθιας όψης. Σχεδόν την ίδια περίοδο εμφανίστηκαν οι πρώτες ανθρώπινες μορφές (στον εμπροσθότυπο) πολλών νομισμάτων, με την παράσταση προστάτιδας θεότητας, ηρώων, νυμφών και αστήρων. Στην Αττική, κατά την περίοδο της τυραννίδας του Ιππία (527-510 π.Χ.), κυκλοφόρησαν ασημένια τετράδραχμα, οι πρώτες "γλαύκες", παρουσιάζοντας τη γλαύκα στον οπισθότυπο και το κεφάλι της Πολιάδας Αθηνάς στον εμπροσθότυπο. Η θεά απεικονίζεται με εξέχοντες σφαιρικούς οφθαλμούς, χωρίς βλέφαρα, με στογγυλά εγνότια και κράνος, και με τα μαλλιά ρυγμένα στο μέτωπο. Πρόκειται για τον τύπο της "Αθηνάς γλαυκόπιδος" της ομηρικής παράδοσης. Στον οπισθότυπο, μέσα στο έγκοιλο τετράγωνο, η γλαύκα απεικονίζεται στραμμένη προς τα δεξιά, με το κεφάλι κατενώπιον, και με κλειστές πτέρυγες, ενώ την πλαισιώνουν ένα κλαδί ελιάς και η επιγραφή ΑΘΕ. Από το τρίτο τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ., τρεις πόλεις της Εύβοιας, η Χαλκίδα, η Ερέτρια και η Κάρυστος, έκοψαν νομίσματα, τα οποία είναι σύγχρονα με τα εραλδικά νομίσματα και τις αρχαϊκές γλαύκες της Αθήνας και παρουσιάζουν τόσο κοινά χαρακτηριστικά ώστε υποστηρίχθηκε από ορισμένους μελετητές ότι προέρχονται από τα ίδια εργαστήρια.

Οι νομισματοκόποι της Αρχαϊκής Εποχής δεν περιορίστηκαν στην απόδοση μόνο του ανθρώπινου κεφαλιού. Σύντομα προχώρησαν σε παραστά-

σεις ολόκληρου του ανθρωπίνου σώματος, το οποίο, κατά την Αρχαϊκή Εποχή, αποδίδεται με μια "διαστροφή και υπερβολή στο πλάσιμο". Αντιπροσωπευτικές κοπές είναι αυτές της Κάτω Ιταλίας. Στον ασημένιο στατήρα της Ποσειδωνίας απεικονίζεται ο Ποσειδώνας, γιγνός με γλαυκίδα που κρέμεται από τους ώμους του, να κραδαίνει την τρίαινα, ενώ στον επίσης ασημένιο στατήρα της Καυλωνίας η γιγνή ανδρική μορφή, με υψωμένο ένα κλαδί δάφνης στο δεξί χέρι και ένα ελάφι μπροστά της, ταυτίζεται με τον Απόλλωνα Αρχηγέτη, προστάτη της ίδρυσης της αποικίας. Σύμφωνα με μια άλλη άποψη (του Leon Lacroix) ο θεός έκοψε το κλαδί δάφνης από την κοιλάδα των Τεμπών της Θεσσαλίας, πριν γίνει κύριος του Ιερού των Δελφών.

Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα όμως των παραπάνω νομισμάτων και γενικά της Μεγάλης Ελλάδας κατά την Αρχαϊκή Εποχή είναι η τεχνική της "εν κοίλω" χάραξης. Ο εικονογραφικός τύπος είναι ο ίδιος και στις δύο όψεις του νομίσματος, αλλά ενώ στην πρόσοψη προβάλλεται θετικός και ανάγλυφος, στον οπισθότυπο παρουσιάζεται ανιχνικός και "εν κοίλω". Την τεχνική ακολουθήσαν πολλές πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας (Κάτω Ιταλίας) με κοπές εξαιρετικής ποιότητας, όπως οι στατήρες του Κρότωνα, με παράσταση τρίποδα και της Συβάρεως, μ' έναν ρωμαλέο ταύρο ο οποίος στρέφει το κεφάλι προς τα πίσω.

Ενα άλλο, επίσης ιδιαίτερο γνώρισμα της αρχαϊκής σφραγιστογραφίας είναι η συμβατική απόδοση του τρεξίματος της ανθρώπινης μορφής, υπό τον τύπο των καμπτόμενων σκελών. Αντιπροσωπευτικά δείγματα θεωρούνται δύο κοπές από την Κυζίκιο (520-500 π.Χ.): το ένα φέρει παράσταση φτερωτού ανδρός, με κεφαλή αρπακτικού ορνέου (ίσως πρόκειται για τον Φόβο, προσωποποίηση του τρόμου, γιο του Αρη και της Αφροδίτης), και το άλλο εικονίζει ομηρική "καμψιπόδη" Νύκη, η οποία θημιζει έντονα τη μαρμαρίνη Νίκη της Δήλου, του 6ου αιώνα π.Χ. (σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Η Σικελία, η οποία έδωσε τον επόμενο αιώνα πραγματικά αριστουργήματα νομισματικής τέχνης, παρουσίασε ήδη από τον 6ο αιώνα π.Χ. κοπές πρωτοποριακές και υψηλής αισθητικής. Η σικελική Νάξος, ως μια αφέρεση στον Μελίχιο Διώνισο, ο οποίος λατρευόταν στο μητροπολιτικό νησί (στο Αιγαίο), έκοψε μια ασημένια δραχμή με χαραγμένο στον εμπροσθότυπο το κεφάλι του Διονύσου στεφανωμένο με φύλλα κισσού, με οξύ και μακρύ γένη και αμυγδαλόσχημο μάτι, το οποίο προσοικονομείται την εξέλιξη της νομισματοκοπίας στους αιώνες που ακολούθησαν.

Ωστόσο, η πόλη που κατέχει εξέχουσα και περιόπτη θέση με τα νομίσματά της, από την Αρχαϊκή έως την Ελληνιστική Εποχή, είναι οι Συρακούσες. Εντυπωσιακά τετράδραχμα εικονίζουν πάντοτε τυπωμένο στον εμπροσθότυπο ένα τέλειππο σε ήρεμο βήδισμα, ενώ στον οπισθότυπο το έγκοιλο τετράγωνο διατεμένο στα τέσσερα (σε σχήμα

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

**ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΑΥΣΤΗΡΟΥ ΡΥΘΜΟΥ**

1. Αργυρό δεκάδραχμο Συρακουσών ("Δημαρέτειο", 480/79 π.Χ.), 2. Αργυρό τετράδραχμο Αίνας (476 π.Χ.), 3. Αργυρό τριδραχμο Λελαίων (485-475 π.Χ.), 4. Αργυρό τετράδραχμο σικελικής Νάξου (461 π.Χ.), 5. Αργυρό "δεκάδραχμο του Μαραθώνα" Αθηνών (467 π.Χ.), 6. Αργυρό τετράδραχμο Αθηνών (οπισθότυπος), (470 π.Χ.), 7. Αργυρό τετράδραχμο Αίνου (Θράκης, 460 π.Χ.), 8. Αργυρό τετράδραχμο Λεοντινών (466 π.Χ.), 9. Αργυρό δεκάδραχμο Λεοντινών (466/460 π.Χ.)
10. Αργυρό δίδραχμο Γέλας (495 π.Χ.), 11. Αργυρός στατήρας Τάραντος (85 π.Χ.).

πτερών ανεμόμυλου) έχει στο μέσο το κεφάλι μιας νύμφης (Αρέθουσας) σε αρχαϊκή τεχνοτροπία.

Τα σπουδαία αργυροχρυσία που βρέθηκαν στη Βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία και Θράκη) έδωσαν στις ελληνικές πόλεις τη δυνατότητα να θέσουν σε κυκλοφορία πλούσιες σειρές νομισματικών τύπων, εμπνευσμένων από τον διονυσιακό μυθολογικό κύκλο. Έτσι, σ'ένα τετράδραχμο από την περιοχή του Παγγαίου, βλέπουμε δύο Μαινάδες να κοιτάζουν προς το εσωτερικό ενός αμφορέα. Στη διονυσιακή λατρεία αναφέρονται και οι αρχαϊκοί αργυροί στατήρες της Νάξου, στις οποίες απεικονίζεται κάλυκτος πλαισιούμενος από στεφάνι με φύλλα κισσού ενώ από τις δύο λαβές του κρέμεται από ένα τοιαυτή σταφύλι (εμπροσθότυπος), και έργοιλο τετράγωνο (οπισθότυπος). Δηλωτικές του γνωστού κατά την Αρχαιότητα λογοπαίγνιου "βάτραχος Σερίφιος", το οποίο αναφερόταν σε όσους δεν ήθελαν να μιλήσουν, είναι οι νομισματικές κοπές της Σερίφου (γύρω στο 530 π.Χ.).

Υψηλής τέχνης είναι όμως και άλλα τετράδραχμα, όπως της Ακάνθου με ένα λιοντάρι να κατασπαράζει ταύρο, και ένα οκτάδραχμο από τα Αβδήρα, με παράσταση γούπα. Σ'ένα δωδεκάδραχ-

μο των Δερρώνων (520-500 π.Χ.), μακεδονικού φύλου, εικονίζεται ένας γενειοφόρος άνδρας, ο οποίος κρατά μαστίγιο και κάθεται σε δίτροχη αμαξία που σύρουν δύο βοδία. Το ελληνικό δαιμόνιο έφθασε σε στιγμές υψηλής καλλιτεχνικής έκφρασης στα ασημένια τετράδραχμα της Κυρήνης (550 π.Χ.), με την σχεδόν κλασική εικόνα του σίφιου (άγριου λαχανικού φημισμένου στην Αρχαιότητα ως φάρμακο ή καρύκειμα) στον εμπροσθότυπο, ενώ στον οπισθότυπο ιστορείται ο μύθος του Ηρακλέους στον κήπο των Εσπερίδων. Θέμα πολύπλοκο και παράτολμο, το οποίο φανερώνει τον καλλιτεχνικό οίστρο του πρωτοπόρου χαράκτη και το ελεύθερο πνεύμα της πρώιμης καλλιτεχνικής δημιουργίας.

**ΑΥΣΤΗΡΟΣ ΡΥΘΜΟΣ
(520-470/60 π.Χ.)**

Οι ελληνικές πόλεις οι οποίες έκοψαν νόμισμα από τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. διατήρησαν αναλλοίωτο τον θρησκευτικό χαρακτήρα των νομισματικών τύπων. Ο σκοπός, εξάλλου, του νομισματικού τύπου ήταν να θέσει μπροστά στα μάτια

του λαού μια ιδανική εικόνα της θεότητας κάνοντας ένα είδος επίκλησης της μαρτυρίας του θεού ενάντια στον δόλο. Το έμβλημα, λοιπόν, του θεού το οποίο “σφράγισε” το νόμισμα παρείχε την ιερή μορφή του σαν εγγύηση για την καλή πίστη της πόλης. Την εποχή αυτή άρχισε να καθιερώνεται η χάραξη μορφών και στις δύο όψεις των νομισμάτων.

Στο διάστημα 500-465 π.Χ. την πρώτη θέση κατέχει η Σικελία, η οποία μεγαλοούργησε στη νομισματοκοπία, με πρωτοπόρες τις Συρακούσες αλλά και άλλες πόλεις. Η νικηφόρα μάχη της Ιμέρας κατά των Καρχηδονίων (480 π.Χ.) μετέτρεψε τις Συρακούσες σε μεγάλη ναυτική δύναμη. Σε ανάμνηση της μεγάλης νίκης τέθηκαν σε κυκλοφορία ασημένια δεκάδραχμα, τα γνωστά ως “Δημαρέτεια” (από τη Δημαρέτη, σύζυγο του Γέλωνα και βασίλισσα των Συρακουσών). Στον οπισθότυπο απεικονίζεται η νύμφη Αρθέουσα, μ’ ένα στεφάνι ελιάς στα σγουρά της μαλλιά. Τώρα, για πρώτη φορά, ο χαράκτης επιχείρησε να αποδώσει το μάτι φυσιοκρατικά, καθιστώντας τη μορφή πιο ανθρώπινη και πιο ευγενική. Τέσσερα δελφίνια, τέλεια χαραγμένα, πλαισιώνουν σε κύκλο το κεφάλι της νύμφης. Στον εμπροσθότυπο, ένα τέθριππο, μέσα σε μια ατμόσφαιρα μεγαλείου και δόξας, οδηγείται στη νίκη από τον ήνιοχο, ο οποίος σκύβει για να “χαρθεί” στο περιγράμμα του νομίσματος.

Μοναδικής τέχνης είναι δύο τετράδραχμα, τα οποία θεωρούνται έργα Αθηναίου χαράκτη εργαζόμενου στη Σικελία. Το ασημένιο τετράδραχμο της Αίτνας εικονίζει στην πρόσθια όψη την κεφαλή ενός Σίληνού. Είναι φαλακρός με στεφάνι κισσού, με γένη κι αιχμηρά αυτιά. Στον οπισθότυπο βλέπουμε έναν μεγαλόπρεπο Δία καθισμένο σε θρόνο στρωμένο με λεοντή, με τον κερανό στα χέρια. Μπροστά του ένας αετός κάθεται πάνω σ’ ένα έλατο. Στο εντυπωσιακό τετράδραχμο της Νάξου, το οποίο τέθηκε σε κυκλοφορία γύρω στο 461 π.Χ., παριστάνεται η κεφαλή Διονύσου σε αρχαϊκή τεχνολογία με κοντό γένη και κόμη σε κροβύλο, κισσοστεφή πλεγμένη. Στον οπισθότυπο φαίνεται η ολόσωμη μετωπική μορφή ενός Σίληνού, αντί των αμπελόδεσμων των αρχαϊκών κοπών.

Περίπου την ίδια εποχή με το Δημαρέτειο των Συρακουσών, στην Αθήνα κόπηκε ένα ασημένιο δεκάδραχμο, το γνωστό ως “δεκάδραχμο του Μαραθώνα”, σε ανάμνηση της μεγάλης μάχης, αλλά νεότερες έρευνες το χρονολογούν γύρω στο 467 π.Χ. Η μεταγενέστερη χρονολόγηση προβληματίζει σε σύγκριση με την αρχαιότητα της σφραγιδόγλυφής. Η εμπροχική σκοπιμότητα και οι ανάγκες για μαζική παραγωγή του τύπου, σε μια εποχή κατά την οποία τα αθηναϊκά νομίσματα (τετράδραχμα και δεκάδραχμα), οι γνωστές “γλαύκες”, είχαν κατακλύσει τον ελληνικό κόσμο, φαίνεται ότι εμπόδισαν τους Αθηναίους χαράκτες να εκμεταλλευθούν τις μεγάλες αλλαγές στη γλυπτική και στην αγγειογραφία, με αποτέλεσμα να μη προχωρήσουν στη χάραξη νέων, εξελιγμένων, νομισματικών τύπων. Καθώς η ακρίβεια του βάρους και η καθαρότητα του αργύρου ήταν επιβεβλημένη και

Χάλκινο νόμισμα από την Ολβία του Ευξεινού Πόντου (πρώιμος 5ος αιώνας π.Χ.).

Χάλκινο νόμισμα από την Ολβία σε σχήμα δελφινιού (πρώιμος 5ος αιώνας π.Χ.).

αναγκαία, ο νομισματικός τύπος διατηρήθηκε αναλλοίωτος από την πρώτη κοπή έως την ήττα της Αθήνας το 404 π.Χ. Ωστόσο, το κεφάλι της θεάς, με την καθαρότητα των γραμμών και τη μεγαλοπρέπεια των νεανικών χαρακτηριστικών, αποτελεί ένα ανυπέρβλητο αριστούργημα στην ιστορία της νομισματοκοπίας. Την επιβλητική εικόνα συμπληρώνει η γλαύκα με τις ανοικτές πτέρυγες (στον οπισθότυπο), τρανό σύμβολο της Αθηναϊκής Ηγεμονίας. Στο ίδιο πνεύμα είναι κομμένα και τα σύγχρονα αθηναϊκά τετράδραχμα, με τη γλαύκα να έχει κλειστές τις πτέρυγες, τα οποία κυκλοφόρησαν τότε ως παγκόσμιο συνάλλαγμα.

Άξιες λόγους είναι επίσης οι κοπές της βορειοελλαδικής πόλης της Αίνου, στις εκβολές του ποταμού Εβρου. Πρόκειται για τετράδραχμα που φέρουν το κεφάλι του Ερμή σε κατατομή φορώντας πέτασο. Η ευγένεια και η σοβαρότητα του ύφους του μας θυμίζουν τα αετώματα του ναού του Διός στην Ολυμπία. Την οικονομική ευμάρεια την οποία γνώρισε η Μήθυμνα της Λέσβου κατά το β’ ήμισυ του 6ου αιώνα π.Χ. αποκαλύπτουν οι ασημένιοι στατήρες με έναν κάπρο στον εμπροσθότυπο και την επιγραφή ΜΑΘΥΜΝΑΙΟΣ, και την Αθηνά μέσα σε έγκυκλο τετράγωνο στον οπισθότυπο. Το ίδιο συνέβη και με άλλα νησιά του ανατολικού Αιγαίου πριν από την κυριαρχία της Αθήνας. Ασυνήθιστη μορφή έχουν τα νομίσματα της πόλης Ολβίας, στη βόρεια ακτή του Ευξεινού Πόντου, κοντά στις εκβολές του ποταμού Μπουζ, τα οποία κυκλοφόρησαν στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Πρόκειται για νομίσματα χυμένα σε χαλκό και όχι κτυπημένα. Κάποια είναι μεγάλοι δίσκοι μ’ ένα γοργόνειο στη μία όψη και έναν αετό με δελφίνι στην άλλη. Αλλά πάλι, ακόμη πιο πρωτότυπα κόπηκαν σε σχήμα δελφινιού!

**ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ
(460-400 π.Χ.)**

Στο δεύτερο ήμισυ του 5ου αιώνα π.Χ. δόθηκε από τους χαράκτες μεγαλύτερη έμφαση στη φυσιοκρατική απόδοση της μορφής, φιλοτεχνώντας νομισματικές σφραγίδες των οποίων η ομορφιά και μόνο τις κατέστησε ανταγωνιστικές. Και αυτή την περίοδο συνέχισαν να εντυπωσιάζουν με την απαράμιλλη λάμψη τους οι σικελικές κοπές, και οι ιδίως των Συρακουσών, συνεχίζοντας τη μεγάλη νομισματική παράδοση του Αυστηρού Ρυθμού.

Οι Έλληνες της Σικελίας, απαλλαγμένοι από αναγκαιότητες και εμπορικούς περιορισμούς, αναζήτησαν νέους τρόπους χάραξης μέσα σ'έναν τεράστιο εικονογραφικό πλούτο και επαρκετούμενοι από τα μεγάλα επιτεύγματα της μνημειακής γλυπτικής και της αγγειογραφίας προχώρησαν με ακρίβεια, πνευματική νεανικότητα και τόλμη στη χάραξη νομισματικών τύπων πρωτοφανούς και ανιπέερβλητης ομορφιάς.

Οι μορφές άρχισαν πλέον να εμφανίζονται, εκτός από κατατομή και σε μεταπικκή απεικόνιση, ενώ η προοπτική απόδοση έδωσε ζωντάνια στις παλαιές εξιδανικευμένες παραστάσεις. Είναι η εποχή κατά την οποία αναδύεται και διαφοροποιείται η καλλιτεχνική προσωπικότητα του χαράκτη νομισματοκόπου, αναγράφοντας το όνομά του πάνω στην επιφάνεια του νομίσματος. Έτσι, αναγνωρίζουμε την τέχνη του χαράκτη Κίμωνα στο όμορφο πρόσωπο της Αρέθουσας και τον Ευκλείδα στο πρόσωπο της Αθηνάς, στα υπέροχα τετράδραχμα των Συρακουσών, τον Ηρακλείδα στο κεφάλι του Απόλλωνα στα τετράδραχμα της Κατάνης, τον Ευαίνετο (τον "Φειδία" της σφραγιστικής τέχνης των νομισμάτων) σε πολλές κοπές των Συρακουσών και τον δεξιότεχνη Εύθυμο στα θεσπέσια τέθριππα των τετράδραχμων των Συρακουσών. Πολλές φορές βλέπουμε να συνδυάζονται δύο χαράκτες για την κάθε μια από τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Επρόκειτο για χαράκτες με πανελλήνια φήμη και καταξίωση, ανάλογη με τους μεγάλους καλλιτέχνες της κλασικής γλυπτικής και ζωγραφικής.

Αριστουργήματα της νομισματικής τέχνης είναι οι κοπές των Συρακουσών με τη νύμφη Αρέθουσα, η οποία παρουσιάζεται τόσο σε κατατομή όσο και μεταπικκή. Το χαριτωμένο παρθενικό κεφάλι της νύμφης, έργο του Κίμωνα, προβάλλεται κατενώπιον στον οπισθότυπο ενός ασημένιου τετράδραχμου, ενώ στην πρόσθια όψη εικονίζεται τέθριππο και Νίκη που στεφανώνει τον ηνίοχο. Την Αρέθουσα του Κίμωνα φαίνεται να συναγωνίζεται ο Ευκλείδας σ'ένα άλλο αριστουργηματικό τετράδραχμο των Συρακουσών, όπου εμφανίζεται σε πολεμική μεγαλοπρέπεια, κατενώπιον, το κεφάλι της Αθηνάς, με περικεφαλαία, λοφοφόρου,

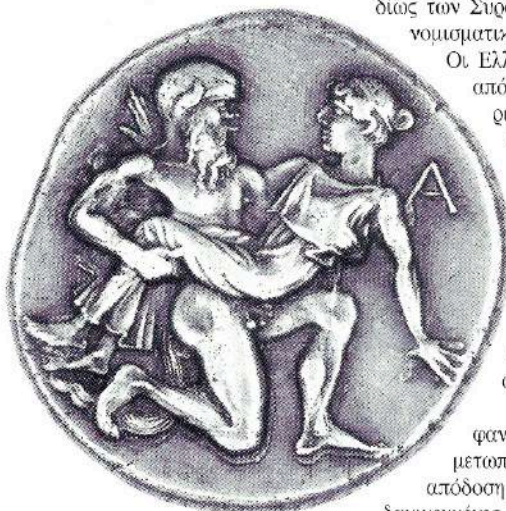
πλούσια στολισμένης, με δελφίνια γύρω της. Ο Ευαίνετος και ο Κίμων θα φιλοτεχνήσουν τα περίφημα ασημένα δεκάδραχμα των Συρακουσών με τη μορφή της Αρέθουσας σε κατατομή. Πρόκειται για έκφραση της αρχαιοελληνικής ομορφιάς στην τελειότερη ίσως μορφή. Η Αρέθουσα του Ευαίνετου οδηγεί τη ματιά μας στην πλούσια κόμη της, στολισμένη με ένα στεφάνι από καλαμιόφυλλα. Το μεγάλο κρεμαστό σκουλαρίκι, το μαργαριταρένιο περιδέχραιο και η γοητεία του νεανικού προσώπου, μ'ένα αδιόρατο, σχεδόν φευγάλο χαμόγελο, μας κάνουν να ξεχνούμε προς στιγμήν πως αντιγράφουμε ένα νόμισμα. Το κεφάλι της Αρέθουσας του Κίμωνα, με κάπως αδρότερα χαρακτηριστικά, στέκεται με σοβαρότητα καθώς επιστρέφεται από τα γεμάτα πλαστικότητα μαλλιά, πιασμένα πίσω μέσα σε λεπτοδουλεμένο δίχτυ. Το βλέμμα αναδεικνύει μια σαγηνευτική ωριμότητα.

Οι ιππότροφες Συρακούσες, έχοντας στην υπηρεσία τους τόσο μεγάλους χαράκτες, απέδωσαν στους εμπροσθότυπους των τετράδραχμων παραστάσεις θεθρίπων που προβάλλουν προοπτικά, κατά τα τρία τέταρτα, μ'έναν δυναμισμό στην αίσθηση του καλτασμού. Στα δεκάδραχμα των Συρακουσών τα άλογα χαρακτηρίζονται, ακόμα και κατά τη στιγμή του καλτασμού τους, από μια εσωτερική ηρεμία, που μας θυμίζει τα άλογα της ζωφόρου του Παρθενώνα.

Παράλληλα με τις κοπές των Συρακουσών, μια άλλη ισχυρή και πλούσια πόλη της Σικελίας, ο Ακράγαντας, έκοψε στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ., προς τιμήν του ολυμπιονίκη αθλητοδρόμου Εξαίνετου (412 π.Χ.), εντυπωσιακά ασημένα δεκάδραχμα. Δύο μεγαλοπρεπείς αετοί κάθονται πάνω σ'έναν λαγό. Ο ένας υψώνει το κεφάλι σαν να κρώζει, ενώ ο άλλος με ανοιγμένες τις πτέρυγες κατασπαράζει τον λαγό. Στον εμπροσθότυπο ο αετός του Διός πετά πάνω από ένα τέθριππο και τον ηνίοχό του ο οποίος οδηγεί με δυναμισμό τα φλογερά και ορμητικά άλογα. Από ορισμένους θεωρούνται έργα των χαριστών Μύρωνα και Πολυκράτη, δημιουργών και κάποιων τετράδραχμων της πόλης. Μια άλλη λαμπρή ελληνική πόλη της Σικελίας, ο Σελινόντας, με τους επτά μεγάλους ναούς, έκοψε γύρω στο 410 π.Χ. λίγο καιρό πριν καταστραφεί από τους Καρχηδόνιους, μια σειρά αργυρών τετράδραχμων με τον ποταμόθεο Σελινό να σπένδει στη μία όψη και ένα τέθριππο με ηνίοχο την Αρτεμη και τον Απόλλωνα στην άλλη.

Στη μητροπολιτική Ελλάδα, η Κόρινθος, της οποίας οι ασημένιοι τριδραχμοί στατήρες είχαν μεγάλη εμπορική σημασία, παρέμεινε συντηρητική και διατήρησε σταθερό τον νομισματικό της τύπο με τον Πήγασο πάντα στην πρόσοψη, ενώ στην πίσω πλευρά, από τον 6ο αιώνα μέχρι το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ., το κεφάλι της Πολλιάδας Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία. Η Αθηνά, χαραγμένη με ιδιαίτερη ευαισθησία, θυμίζει τη "Σκεπτόμενη Αθηνά" του αθηναϊκού αναθηματικού αναγλύφου (Μουσείο Ακροπόλεως).

Οι αυγινήτικες κοπές είναι οι μόνες που εξαο-

Αργυρός στατήρας Θάσου (435-411 π.Χ.).

Αργυρή δραχμή Τενέδου (450-387 π.Χ.).

λούθησαν να παρουσιάζουν μορφή μόνο στη μία όψη του νομίσματος, δηλαδή τη χελεύνα – στον τύπο της χερσαίας δεδομένου ότι η πόλη είχε πλέον απωλέσει τη ναυτική της δύναμη – ενώ στην πίσω όψη παραμένει τα αρχαϊκό έγκοιλο τετράγωνο. Αξιόλογες είναι οι κοπές της Ηλίδας, η νομισματοκοπία της οποίας θεωρείται η σημαντικότερη της ηπειρωτικής Ελλάδας κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., ασκώντας έντονη επίδραση στη νομισματοκοπία των άλλων ελλαδικών πόλεων. Στα νομίσματα της Ηλίδας παρουσιάζεται η Νίκη να κάθεται, παράσταση η οποία συνδέεται εμφανώς με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ή το κεφάλι του Διός και τα ιερά του σύμβολα, όπως τον αετό, στην άλλη όψη.

Στη Μένδη της Χαλκιδικής χαράσσονται μερικές γραφικές και συγχρόνως έξοχες εικόνες, όπως σ' ένα ασημένιο τετράδραχμο του 425 π.Χ., στο οποίο διακρίνεται ο Διόνυσος να κάθεται, μεθυσμένος και μεγαλόπτερος πάνω σ' έναν κύνθαρο. Μέσα στο ίδιο οργιαστικό διονυσιακό κλίμα εντάσσεται και ο ασημένιος στατήρας της Θάσου, ο οποίος αναπαράγει ένα θέμα αγαπητό ήδη από την αρχαϊκή εποχή, αλλά τώρα τεχνοτροπικά επηρεασμένο πολύ από τις μετώπες του Παρθενώνα. Απεικονίζεται η αρπαγή Νύμφης από έναν Σίληνό, σκηνή άκρως

διονυσιακή που περιγράφει μια ιδιαίτερη γοημική πλευρά του θρακιικού πολιτισμού. Η Θήβα παρουσίασε γύρω στο 426 π.Χ., σε κατενόπιον ρηδό ανάγλυφο, το κισσοστεφανωμένο κεφάλι του Διονύσου, το οποίο τεχνοτροπικά θυμίζει τις οικειλικές κοπές του Κίμωνα και του Ευκλείδα.

Το περίφημο ψήφισμα “περί αναγκαστικής κυκλοφορίας” των Αθηναίων το οποίο απαγόρευε στους συμμάχους τους (της Δελιακής Συμμαχίας) να κόβουν ασημένια νομίσματα, ανέστειλε σε έναν μεγάλο βαθμό της εξέλιξη της νομισματικής σε πολλές πόλεις της μητροπολιτικής Ελλάδας, δεδομένου ότι το αθηναϊκό τετράδραχμο ήταν το νόμισμα όχι μόνο της συμμαχίας αλλά κι ολόκληρης της Μεσογείου, που ήταν κατά κάποιον τρόπο “ενοποιημένη οικονομικά” υπό την ηγεμονία των Αθηναίων. (Η κατάσταση βέβαια άλλαξε δραματικά μετά από την ήττα των Αθηναίων στη Σικελία και κυρίως μετά από τη μάχη στους Αιγός Ποταμούς το 404 π.Χ, οπότε η οικονομική συντριβή της Αθήνας υπήρξε ολοκληρωτική). Αν και σύμμαχοι των Αθηναίων, δύο ισχυρά νησιά του ανατολικού Αιγαίου, η Σάμος και η Χίος, κατάφεραν να μεί-

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

- Αργυρά τετράδραχμα Συρακουσών:**
1. Έργο του χαράκτη Κίμωνα (410 π.Χ.), **2.** Έργο του χαράκτη Ευκλείδα (οπισθότυπος), (410-405 π.Χ.). **Αργυρά δεκάδραχμα Συρακουσών:**
3. Έργο του χαράκτη Ευκλείδου (οπισθότυπος), (404/3 π.Χ.), **4.** Έργο του χαράκτη Κίμωνα (οπισθότυπος), (405/4 π.Χ.), **5.** Έργο του χαράκτη Ευθύμου (εμπροσθότυπος), (υπογραφή ΕΥΘ), (412 π.Χ.), **6.** Έργο του χαράκτη Ευαρχίδα (εμπροσθότυπος), (412 π.Χ.), **7.** Αργυρό δεκάδραχμο Ακράγαντα Σικελίας (410/8 π.Χ.), **8.** Αργυρό τετράδραχμο Σείλιοντος Σικελίας (410 π.Χ.), **9.** Αργυρός κορινθιακός στατήρας (τρίδραχμος) Κορίνθου (οπισθότυπος/ 440 π.Χ.), **10, 11, 12.** Αργυροί στατήρες Ηλίδας (430-420 π.Χ.), **13.** Αργυρό τετράδραχμο Μένδης Χαλκιδικής (425 π.Χ.), **14.** Αργυρό τετράδραχμο Σάμου (400 π.Χ.), **15.** Αργυρό τρίδραχμο Κω (450 π.Χ.), **16.** Αργυρό τετράδραχμο Κατάνης Σικελίας (εμπροσθότυπος/ 410 π.Χ.), **17.** Αργυρό τετράδραχμο Θιβών (426 π.Χ.).

Αργυρός τετράδραχμο Ρόδου (μετά το 350 π.Χ.).

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΟΨΙΜΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

(Απέναντι σελίδα)

1. Αργυρό τετράδραχμο Επαμεινώνδα (Ενωμένης Βοιωτίας) (370 π.Χ.), 2. Αργυρό τετράδραχμο Αλεξάνδρου Φερών (370 π.Χ.), 3. Αργυρό τετράδραχμο Εφάσου (370 π.Χ.), 4. Αργυρό τετράδραχμο Φιλίππου Β' Μακεδονίας (359/336 π.Χ.), 5. Χρυσός στατήρας Φιλίππου Β' Μακεδονίας (μεταθανάτια κόπη, 323/2-315 π.Χ.), 6. Αργυρό τετράδραχμο Μεγάλου Αλεξάνδρου (336/323 π.Χ.), 7. Χρυσός στατήρας Μεγάλου Αλεξάνδρου (336-323 π.Χ.), 8. Αργυρό τετράδραχμο Αρκαδικής Συμμαχίας (370/363 π.Χ.), 9. Αργυρό δίδραχμο Οπούντιων Λοκρών (370-350 π.Χ.), 10. Αργυρός αναμνηστικός στατήρας Δελφικής Αμφικτυονίας (336 π.Χ.), 11. Αργυρό δίδραχμο Λάρισας (350 π.Χ.), 12. Αργυρό τετράδραχμο Κλαζομενών Μ.Ασίας (έργο του Θεοδοτού), (370 π.Χ.), 13. Χρυσός στατήρας Ρόδου (370 π.Χ.), 14. Χρυσός στατήρας Παντικάπαιου Ταυρικής (Κριμαίας) Ευξείνου Πόντου (350 π.Χ.), 15. Αργυρός στατήρας Γόρτυνας Κρήτης (350-322 π.Χ.), 16. Αργυρό τετράδραχμο (εμπροσθότυπος) Αμφίπολης Μακεδονίας (400 π.Χ.), 17. Αργυρό τετράδραχμο Χαλκιδικής Συμμαχίας (364 π.Χ.), 18. Αργυρός στατήρας Κνωσού (320/310-280/270 π.Χ.).

νουν ανεξάρτητα και να θέσουν σε κυκλοφορία πλούσιες νομισματικές σειρές. Ο κύριος νομισματικός τύπος της Σάμου είναι η λεοντοκεφαλή (εμπροσθότυπος) και ημίτομο βοδιού (οπισθότυπος), σύμβολα και τα δύο της Ηρας ("βοώπις πότνια Ηρη"). Ένα εξαιρετικό αργυρό δίδραχμο, του 450 π.Χ. περίπου προέρχεται από την Κω, η οποία, όπως και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα, δεν πλήρη από την αθηναϊκή κυριαρχία. Φέρει παράσταση δισκοβόλου και έναν χάλκινο τρίποδα ως έπιθλο. Στο πεδίο είναι χαραγμένη η επιγραφή ΚΟΣ.

ΟΨΙΜΗ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (4ος ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.)

Οι πολιτικές μεταβολές που συντελέστηκαν στον ελληνικό κόσμο τον 4ο αιώνα π.Χ. επηρέασαν βαθιά και τη νομισματοκοπία. Η "Βασιλεία Ειρήνη" του 387 π.Χ., με την οποία ο Πέρσης βασιλιάς επέθε "εγγυητής" της αυτονομίας και της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων, και η ήττα των Σπαρτιατών από τους Θηβαίους στα Λεύκτρα (371 π.Χ.), σηματοδότησαν την έναρξη ενός νομισματικού οργασμού, αφού κάθε πόλη της μητροπολιτικής Ελλάδας και της Μικράς Ασίας έκοψε νόμισμα. Τεχνοτροπικά είναι εμφανής η επίδραση της τέχνης των χαρακτών της Μεγάλης Ελλάδας, που ήδη γνωρίσαμε, σε κοπές νομισμάτων της ηπειρωτικής Ελλάδας και σε περιοχές χωρίς ιδιαίτερη νομισματική παράδοση, όπως η Λοκρίδα και η Θεσσαλία, όπου χαράχθηκαν αξιόλογες, σε μετωπική στάση, μορφές.

Οι πιο συνταρακτικές αλλαγές, συντελέστηκαν μετά τα μέσα του αιώνα, όταν πια, με την άνοδο των δυναστικών ελληνικών οίκων της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, κόπηκαν νομίσματα με τα ονόματα των βασιλέων τους, προμηνύοντας την εμφάνιση της προσωπογραφίας (πορτραίτου) των Ελλήνων ηγεμόνων της Ανατολής μετά από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ετσι, συναντούμε κοπές της ενομένης Βοιωτίας με το όνομα του Επαμεινώνδα, της Θεσσαλίας με το όνομα του Αλεξάνδρου των Φερών, της Μακεδονίας με το όνομα του Φιλίππου Β', και βέβαια, του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Η επίδραση της Μεγάλης Ελλάδας είναι φανερή στα ασημένα δίδραχμα των Οπούντιων Λοκρών, στα οποία η κεφαλή της Περασφόνης στον εμπροσθότυπο θυμίζει έντονα την Αρέθουσα του Ευαίνετου. Στη Λάρισα, η κατενώπιον μορφή της νύμφης Λάρισας στον εμπροσθότυπο ενός ασημένιου δίδραχμου θεωρείται το τελειότερο αντίγραφο της κιμώνειας Αρέθουσας. Η κατενώπιον απόδοση της μορφής επέδρασε και στις κοπές της Μακεδονικής Αμφίπολης. Στον εμπροσθότυπο των τετράδραχμων εικονίζεται η διαφροστεφανωμένη κεφαλή του Απόλλωνα με ελαφρά κλίση προς τα αριστερά.

Η τέχνη των Ηλείων χαρακτών αναγνωρίζεται στα κεφάλια του Δία τα οποία εικονίζονται πάνω

στα νομίσματα της Αρκαδικής Συμπολιτείας και σε κάποια τετράδραχμα του Φιλίππου Β'. Υψηλής και αξεπέραστης τέχνης είναι τα ασημένα τετράδραχμα της Χαλκιδικής Συμμαχίας με διαφροστεφανωμένο το κεφάλι του Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο, και τη λύρα, το ιερό του μουσικό όργανο, πίσω. Εφάμιλλης τέχνης είναι και οι αναμνηστικοί ασημένοι στατήρες της Δελφικής Αμφικτυονίας (336 π.Χ.), οι οποίοι εικονίζουν την κεφαλή της Δήμητρας με πέπλο και σταχυοστεφανωμένη στην πρόσοψη, ενώ στην πίσω πλευρά ο Απόλλωνας με ποδήρη χιτώνα κάθεται πάνω στον Ομφαλό, με την πυθική δάφνη και την κιθάρα στα χέρια.

Οι χρυσοί στατήρες και τα ασημένα τετράδραχμα του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας, αν και κόπηκαν σε μεγάλους αριθμούς, δεν υπολείπονται διόλου από τα νομίσματα της Ηλίδας. Στον εμπροσθότυπο των τετράδραχμων εικονίζεται πάντα η γεμάτη χάρη και ευαισθησία κεφαλή του Διός, ενώ πίσω έφιππος νέος με κλαδί φοίνικα στο χέρι. Στους χρυσοί στατήρες που κόπηκαν μετά από τον θάνατο του Φιλίππου, εικονίζεται το διαφροστεφανωμένο κεφάλι του Απόλλωνα, παρόμοιο μ'εκείνο της Χαλκιδικής Συμμαχίας, και στον οπισθότυπο διάφρος.

Σημαντικές είναι οι κοπές των ελληνικών αποικιών του Ευξείνου Πόντου και της Μικράς Ασίας. Το Παντικάπαιο (σημ. Κερς) στην Ταυρική (Κριμαία), έκοψε έναν εξαιρετικής τέχνης χρυσό στατήρα με το κισσοστεφανωμένο κεφάλι του Πανός ("γαλόν σύμβολο": Παν-Παντικάπαιο) στον εμπροσθότυπο, και έναν γούπα στην πίσω πλευρά. Πολύ εντυπωσιακό, ακολουθώντας την παράδοση των κατενώπιον κοπών, είναι και το ασημένο τετράδραχμο των Κλαζομενών της Μικράς Ασίας με την κεφαλή του Απόλλωνα ελαφρά κεκλιμένη προς τα αριστερά, έργο του χαράκτη Θεόδοτου. Το κεφάλι του Ηλιου, πάντοτε κατενώπιον, γεμάτο ζωντάνια και δύναμη, στολίζει τα νομίσματα της Ρόδου, ασημένα τετράδραχμα και χρυσοί στατήρες. Στον οπισθότυπο εικονίζεται ένα μουμπτούκι ρόδου ("γαλόν σύμβολο").

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (3ος - 2ος ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.)

Με την κατάλυση του περσικού κράτους από τον Μέγα Αλέξανδρο, ενοποιήθηκε οικονομικά μια τεράστια περιοχή, η οποία εκτεινόταν από τη δυτική Μεσόγειο έως τα δυτικά κράσπεδα της Ινδίας και από την Κασπία και τον Ευξείνου Πόντο έως την Κυρηναϊκή, την Αίγυπτο και τον Περσικό Κόλπο. Δεκάδες εμπορεία, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, νέες ελληνικές πόλεις ιδρύθηκαν, ενώ πολλές εξελληνίστηκαν δεχόμενες τη γόνιμη επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Η οικονομική αυτή ενότητα ενισχύθηκε με την ευρεία κυκλοφορία άφθονου νομίσματος. Ασημένα τετράδραχμα με το κεφάλι του Ηρακλή στον εμπροσθότυπο και τον Δία έθρονο στον οπισθότυπο, αλλά και χρυσοί στατήρες που έκοψε ο Έλληνας βασιλιάς με

την κεφαλή της Αθηνάς, φορώντας κορινθιακό κράνος στην πρόσθια όψη, και Νίκη που κρατάει στεφάνι στον οπισθότυπο, έγιναν το κύριο μέσο των διεθνών συναλλαγών. Είκοσι τουλάχιστον νομισματοκοπεία λειτούργησαν σ'όλη την αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Ωστόσο, ακόμη και ο ίδιος ο μεγάλος Έλληνας βασιλιάς δεν είχε προχωρήσει στη χάραξη του προσώπου του πάνω στα νομίσματα που έθεσε σε κυκλοφορία. Μετά από τον θάνατό του, μια καινούρια περίοδος άνοιξε για την τέχνη της νομισματοκοπίας. Από την εποχή των Διαδόχων μέχρι

τα αυτοκρατορικά ρωμαϊκά χρόνια, το νόμισμα έγινε ο φορέας προβολής και ανάδειξης του ηγεμόνα των ανεξάρτητων ελληνικών κρατιών. Βρισκόμαστε στην εποχή της προσωπογραφίας (του πορτραίτου) σε όλες τις μορφές της τέχνης. Πρόκειται για μια "μετάβαση από την απεικόνιση μιας θεϊκής μορφής με ανθρώπινα χαρακτηριστικά στη χάραξη του κεφαλιού ενός συγκεκριμένου θνητού" (Μ. Οικονομίδου). Συγχρόνως, στα ελληνιστικά χρόνια διαφαίνεται μια αρχαϊζουσα τάση και μια προσπάθεια επιστροφής στο παρελθόν με την απεικόνιση λατρευτικών αγαλμάτων, όπως ο Ποσειδάωνας που εξακοντίζει τρίαίνα στον οπισθότυ-

**ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ**

1. Αργυρό τετράδραχμο Πτολεμαίου Α' Αιγύπτου (322 π.Χ.), 2. Αργυρό τετράδραχμο Λυσίμαχου Θράκης (297 π.Χ.), 3. Αργυρό τετράδραχμο Πτολεμαίου Α' Σωτήρα (305/304 π.Χ.), 4. Αργυρό δίδραχμο Φιλίππου Ε' Μακεδονίας (188-179 π.Χ.), 5. Αργυρό τετράδραχμο Περσέα Μακεδονίας (178-173 π.Χ.), 6. Χρυσό οκτάδραχμο Πτολεμαίου Α' και Βερενίκης Α' (με την επιγραφή ΘΕΩΝ), (300 π.Χ.), 7. Αργυρό τετράδραχμο Αντίοχου Β' Συρίας (255 π.Χ.), 8. Αργυρό τετράδραχμο Φαρνάκη Α' Πόντου (185-170 π.Χ.), 9. Αργυρό τετράδραχμο Μιθριδάτη ΣΤ' Πόντου (119-63 π.Χ.), 10. Χρυσός 20 στατήρων του Εγκρατίδα Α' Βακτριανής (170-145 π.Χ.), 11. Χρυσό δεκάδραχμο Βερενίκης Β', 12. Χρυσό οκτάδραχμο Αρσινόης Β'.

πο των τετράδραχμων του Δημητρίου του Πολιορκητού και η Αθηνά Νικηφόρος έθνηρνη στα τετράδραχμα του Λυσίμαχου. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκει και η ιδιαίτερος σημαντική νομισματική παραγωγή της Κρήτης, η οποία έφθασε σε μεγάλη ακμή προς το τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. Ένα από τα πιο αξιόλογα ήταν το νομισματοκοπείο της Κνωσού, με κοπές στις οποίες αναβίωνε το ένδοξο και μυθικό παρελθόν της πόλης. Ο Μινώταυρος ("λαλούν σύμβολο") ή η θεά Ηρα (που υποδηλώνει στενές σχέσεις με το Αργος) εικονίζεται στον εμπροσθότυπο ενώ ο Λαβύρινθος με την επιγραφή ΚΝΩΣΙΩΝ στον οπισθότυπο. Εξίσου σημαντικές είναι και οι κοπές της Φαιστού, με παράσταση του φτερωτού γίγαντα Τάλου και την επιγραφή ΤΑΛΩΝ στο πεδίο (300-280/70 π.Χ.), καθώς και της Γόρτυνας, με την Ευρώτη να κάθεται σε δένδρο στη μία όψη και τον Δία μεταμορφωμένο σε ταύρο στην άλλη (360-350/322 π.Χ.).

Για λόγους θρησκευτικούς και πολιτικούς, οι Έλληνες δεν είχαν τολμήσει να εικονίσουν το πρόσωπο κάποιου ηγέτη πάνω σε νόμισμα. Από θρησκευτική σκοπιά, ήταν προσβολή και ασέβεια

στους θεούς, αφού μόνο τα κεφάλια τους ή τα εμβλήματα τους άξιζε να αποτυπώνονται πάνω στα νομίσματα, ενώ από πολιτική άποψη υπέκρυπτε μια πρόθεση από τον εικονιζόμενο ιδιοποίησής της εξουσίας. Με την ευκαιρία της κηδείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο Πτολεμαίος Α' της Αιγύπτου έθεσε, γύρω στο 322 π.Χ., σε κυκλοφορία ένα ασημένιο τετράδραχμο με την κεφαλή του θανόντος, αλλά θεοποιημένου βασιλιά, κερασφόρου με δορά ελέφαντα. Στον οπισθότυπο παρέμεινε ο ένθρονος Δίας με τις λέξεις ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ακολούθησε ο Λυσίμαχος της Θράκης, κόβοντας το 297 π.Χ. τετράδραχμο με την εκφραστική προσωπογραφία του Μ. Αλεξάνδρου, ο οποίος αποδίδεται κι εδώ, όχι σαν ηγεμόνας αλλά σαν ο κερασφόρος Αμμων-Δίας, όπου όμως διακρίνεται η μεγαλοφυΐα, το νευρώδες και το υπερευαίσθητο πνεύμα του μεγάλου στρατηλάτη.

Ο Πτολεμαίος Α' του Λάγου, υπέρμαχος της αναγκαιότητας του διαχωρισμού του γιγαντιαίου κράτους του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μεγαλοφυής, εύστοχος, με ψήχραμο και σπινθηροβόλο πνεύμα, δείχνοντας τα προσόντα του στον υποδειγμα-

τικό τρόπο με τον οποίο οργάνωσε τη σατραπεία της Αιγύπτου, ήταν ο πρώτος Έλληνας μονάρχης που απεικόνισε τον εαυτό του σε νόμισμα (305/4 π.Χ.). Τα ασημένια τετράδραχμα και τα χρυσά πεντάδραχμα απέδωσαν με ρεαλισμό τη φυσιογνωμία του γενναίου στρατηγού. Το προτεταμένο πηγούνι δηλώνει δυναμισμό και ορμή, ενώ το ατενίζον βλέμμα του την οξυδέρκεια και τη σοφία που χαρακτήριζαν τον αλεξανδρινό βασιλιά.

Χρυσή δραχμή Καρέστου (απισθότυπος), (313 π.Χ.).

π.Χ.), της Περγάμου (ασημένιο τετράδραχμο Ευμένους Β') και της Βακτριανής (χρυσό 20 στατήρων του Ευκρατίδα Α', περίπου 170-145 π.Χ.). Η μαζικότερη παραγωγή νομισμάτων είχε ως συνέπεια, όπως ήταν φυσικό, την πτώση της καλλιτεχνικής τους ποιότητας, παρότι μερικοί χαρακτές συνέχισαν να προσφέρουν κάποιες αξιολογές κοπές.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – Η ΠΑΡΑΚΜΗ

Με την καταστροφή της Κορίνθου (146 π.Χ.) ολοκληρώθηκε η υιοτέταξη της Ελλάδας στους Ρωμαίους. Οι τελευταίοι, θέλοντας να επιδείξουν ένα προπαγανδιστικό φιλελεύθερο πνεύμα, επέτρεψαν σε πολλές ελληνικές πόλεις να κόβουν νομίσματα. Τα νομίσματα αυτά ήταν κυρίως χάλκινα προορισμένα για τις καθημερινές ανάγκες. Στις γενικότερες όμως εμπορικές συναλλαγές καθιερώθηκαν οι ρωμαϊκοί χρυσοί αυρεί και τα ασημένια δηνάκια. Λειτουργήσαν πολλά νομισματοκοπεία που παρουσίασαν μερικές αξιολογές κοπές, αν και φανερά αδέξιες στη χάραξη, σε σχέση με τις παλαιές. Σ' αυτά τα χάλκινα νομίσματα οι Έλληνες χαρακτές προσπάθησαν να αναβιώσουν το παλιό ένδοξο παρελθόν της Ελλάδας, διασώζοντας πολυτίμες πληροφορίες για την αρχαία θρησκεία και τέχνη. Σχηματίζουμε έτσι μια φειγυαία εικόνα για φημισμένα έργα της ελληνικής αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής και της μυθολογίας, που χάθηκαν ή καταστράφηκαν ήδη από την ύστερη αρχαιότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) **Αριστοτέλης: ΠΟΛΙΤΙΚΑ Ι-ΙΙΙ**, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
- (2) **Αριστοτέλης: ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ**, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, Έλληνες, Εκδ. Κάκτος.
- (3) **Ηρόδοτος: ΙΣΤΟΡΙΩΝ Α' & Δ'**, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Κλασικών, Εκδ. Γκοβόστη.
- (4) **Ομηρος: ΙΛΙΑΔΑ, Ζ'**, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
- (5) **Πανουινίας: ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ**, VI, 22, 2, Εκδοτική Αθηνών.
- (6) **Gisela Richter: A HANDBOOK OF GREEK ART**, Paidon Press Ltd, London, 1959 (ελληνική μετάφραση: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1974, "Νομίσματα", σελ. 265 κ.ε.).
- (7) **Sinclair Hood: THE ARTS IN THE PREHISTORY GREECE**, 1978 (ελλην. μετάφρ.: Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1987).
- (8) **R. Treuil-P. Darceque-J.C. Poursat-G. Touchais: LES CIVILIZATIONS EGEEENES DU NEOLITHIQUE ET DE L'AGE DU BRONZE**, Universitaires de France, 1989 (ελλην. μετάφρ.: ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1996).
- (9) **Α. Ζώης: ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ (από την εμφάνιση του ανθρώπου έως τους αστικούς πολιτισμούς της Ανατολής)**, Παν/μιο Αθηνών, 1980.
- (10) **Στ. Αλεξίου: ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**, 1970.

Χάλκινο νόμισμα Εφέσου ρωμαϊκής περιόδου.

Χάλκινο νόμισμα Περγάμου ρωμαϊκής περιόδου.

- (11) **Αννα Ραμού-Χαγιάδη: ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ**, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1982.
- (12) **M. I. Finley: ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ**, Εκδ. Καρδαμίτσα, 1988.
- (13) **C. Seltman: GREEK COINS**, London, 1955.
- (14) **J. Boardman - J. Dorig - W. Fuchs - M. Hirmer: GRIECHISCHE KUNST**, Munchen 1966 (ελλην. μετάφρ.: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ, τ. Β' & Γ', Εκδ. Αστύ, 1967).
- (15) **GREEK AND ROMAN COINS IN THE ATHENIAN AGORA**, American School of Classical Studies at Athens, Rinceton, New Jersey, 1975.
- (16) **ANCIENT GREEC COINS, THE CREDIT BANK COLLECTION**, An edition of the Hellenic Numismatic Society, Athens 1978.
- (17) **ΙΕΕ, τ. Α' - Β' - Δ'**, Εκδοτική Αθηνών, 1971.
- (18) **Δ. Κραβαρτόγιαννος: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ**, Εκδ. Ελληνικό Νομισματικό Αρχείο, Αθήνα 1981.
- (19) **ΟΛΗΓΙΟΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ**, Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, Εκδ. Γεωργιάδη, 1992.
- (20) **Μ. Οικονόμου: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ - ΑΡΧΑΙΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ**, Εκδοτική Αθηνών, 1996.
- (21) **Μ. Οικονόμου: ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ**, Εκδ. ΤΑΠ, Αθήνα 1989.
- (22) **Μ. Οικονομίδου: ΣΙΑΗΡΟΙ ΟΒΕΛΟΙ**, ΑΑΑ, II 1969, σελ. 436-441.
- (23) **ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ**, Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 1999.

Αξιολογότερες και καινοτόμες είναι οι πτολεμαϊκές κοπές επί βασιλείας Πτολεμαίου Α', όπως το χρυσό οκτάδραχμο στο οποίο εικονίζονται τα συζευγμένα πορτραίτα του Πτολεμαίου Α' και της Βερενίκης Α' στον οπισθότυπο. Στην ίδια παράδοση ανήκουν και τα γυναικεία πορτραίτα. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει, σ' ένα χρυσό δεκάδραχμο, το πρόσωπο της Βερενίκης Β', γεμάτο μεγαλοπρέπεια και ανθρώπινη ευγένεια, και το θαυμάσιο, επίσης χρυσό, οκτάδραχμο της Αρσινόης Β', στο οποίο έχει αποτυπωθεί όλη η σκληρότητα και η αποκασιτιστικότητα του φιλόδοξου χαρακτήρα της.

Οι κοπές του Πόντου, έργα σπουδαίων Ελλήνων χαρακτών, έχουν να παρουσιάσουν πολύ ρεαλιστικά πορτραίτα ηγεμόνων, όπως είναι η εντυπωσιακή απεικόνιση του προγεννημένου στο πορτραίτο του βασιλιά Φαρνάκη Α'. Αντίθετα, το πορτραίτο του Μιθριδάτη ΣΤ' Ευπάτορος (119-63 π.Χ.) τελευταίου βασιλιά του Πόντου, παρουσιάζεται ιδεαλιστικά χωρίς κάποια προσπάθεια στην απόδοση των πραγματικών του χαρακτηριστικών. Η παλαιά παράδοση της ελληνικής νομισματικής αναβιώνει μέσα από τις κοπές των άλλων ελληνιστικών βασιλείων, όπως της Βιθυνίας (ασημένιο τετράδραχμο Προυσίου Α', περίπου 230-182